

ГЕРМАНОС КАРАВАНГЕЛИС И НЕГОВАТА ДЕЈНОСТ ЗА ВРЕМЕ НА ИЛИНДЕНСКОТО ВОСТАНИЕ

Избувнувањето на Илинденското востание во летото 1903 год. предизвикало вознемиренист и паника во Грција. Систематски подготвено и изведено од страна на МРО¹, имало за цел издвојување на автономија на Македонија како преодна фаза кон независна македонска држава. Неговиот динамичен почеток и во добар дел масовен карактер ја изненадило “османлиската власт, како и потенцијалните балкански претенденти за анексии и дележи на Македонија”². Изненадување предизвикало и масовното прифаќање на целите на Организацијата од речиси целото македонско население.

Стравот кај соседните држави од Востанието и резултатите кои можеле да произлезат од самото, за нивните експанзионистички планови кон Македонија бил оправдан. Факт кој за нив бил добро познат е дека населението застанало зад една програма која предвидуvala создавање на автономна држава, под паролата “Македонија на Македонците”. Програмата била резултат на желбата за слобода и македонска државност. Таквите цели на Востанието не биле во согласност со плановите на младите балкански држави, кои воделе “пропаганда војна... за ‘срцата и душата’ на славофоните во Македонија”³. Балканските држави на секој начин се обидуvalе да го спречат текот на настаните во Македонија, но сепак “Македонија, иако со едно поголемо задоцнување во своите напори за национално ослободување помина сличен пат што го изодиле и другите народи на Балканот под османска доминација”⁴.

Најголема загриженост Грција покажала за учеството на македонското патријаршиско наследство во Востанието, кое од грчката пропаганда било прогласено за грчко врз основа на Милет-системот. Со

¹ Од 1896 год. ТМОРО, од 1905 год. ВМОРО

² М. Пандевски, *Илинденското востание во Македонија 1903*, Скопје, 1978, 248.

³ А. Каракаиду, *Полиња живо, ридишша крв*, Скопје, 2002, 86.

⁴ К. Битовски, “Некои аспекти на илинденските националноослободителни борби”, Сојуз на историчарите на Република Македонија; Историја, Скопје, г. XXXIX, 2003, бр.1-2, 11.

правата добиени врз основа на Милет системот, Цариградската патријаршија, а потоа и грчката држава го претвориле истиот во национална институција за реализирање на своите национални програми и планови. Од информациите кои ги добивала грчката влада од Македонија, на Атина и станало јасно дека мора да преземе мерки, и тоа веднаш, доколку и понатаму сакала да се “повикува” на правото да претендентира на Македонија. Најважна задача што си ја поставила владата во Атина била: “на секој начин и по секоја цена нашите и Бугарофоните (Македонци патријаршисти, б.н.)⁵ да се одвојат од Шизматиците (Македонци егзархисти, б.н.)”⁶. Обидот на Грција да прикаже разлика помеѓу македонското население, без оглед кон која од двете цркви припаѓа било навозможна. Герогиос Цорбазоглу⁷ во својот Извештај под бр.4, од 9 април 1904 год. забележал: “Карактеристично е... дека и ден денес многу се чести и секаде се склучуваат бракови меѓу нив (Македонци патријаршисти и егзархисти, б.н.), со исто почитување шизматиците посетуваат православни цркви и обратно”⁸. Уште од самото избувнување на востанието, фактите што официјална Атина ги ширела во Европа за правата на Грција врз Македонија базирани на наводниот грчки карактер на населението неповратно ерозирале, т.е. се “покажало дека Грција во Македонија останала без свој народ.”⁹ Ион Драгумис кој работел како секретар во грчкиот конзулат во Битола, во писмото од 7 август 1903 год. до својот татко Стефанос Драгумис, забележал: “Имаме словенско востание во Македонија... Сите славофони го следат Комитетот, Православни и Шизматици и тоа поголем дел доброволно”¹⁰. Слични информации испратил и грчкиот конзул во Битола Констандинос Кипреос¹¹ до МНР во Атина во телеграма од 8 август 1903 год., “Целата земја му се приклучи на движењето... востанатото население е убедено

⁵ Под “нашите” официјална Атина го сметало грчкото, погрченото и влашкото население. Податок кој јасно покажува дека Грција правел разлика помеѓу своето и македонското патријаршиско население.

⁶ Г. Πτεστιβας, *Та тетраδια του Πινδεν, Ιωνος Δραγουμιτ*, Αθηνα, 2000:207. Писмо од 10 август 1903 г. од МНР на Грција до грчкиот конзулат во Битола.

⁷ Георгиос Цорбазоглу службеник (преведувач) во грчката амбасада во Истанбул, во првата половина на 1904 год. прави обиколка во Македонија со цел да испита дали има услови за испраќање на грчки вооружени чети.

⁸ Г. Πτεστιβας, *Та тетраδια του Πινδεν ...*, 22.

⁹ К. Битовски, *Грчкаша “Македонска Борба”*, Скопје, 2001, 85.

¹⁰ Г. Πτεστιβας, *Та тетраδια του Πινδεν...*, 195.

¹¹ Поставен за грчки конзул во Битола во април 1903 година.

дека сега се бори за своето ослободување и ништо не може да ги запре нивните револуционери убедувања”¹².

Грчката држава не успеала во обидот на османлиската власт да и покаже и докаже, дека нивниот самопрогласен елемент (Македонци патријаршисти) немал земено активно учество во востанието. Бескорисни останале сите упатства од МНР¹³ во Атина до своите преставници во Македонија за потребата да се прикаже незаентересираноста на македоснкото патријаршиско население за востаничките дејства. Фактичката ситуација во Македонија, Грчката влада ја увидела по заземањето на Крушево од страна на османлиската војска. Неправењето разлика во разурнувањето на градот и казнувањето на сите граѓани, патријаршисти и егзархисти, бил јасен показател за Атина дека немало никаков влијание понудената нивна помош на османлиските власти во дејноста против востаниците. Се докажало дека османлиската војска не правела разлика меѓу востаниците на патријаршисти и егзархисти.

Мерките што биле преземени од страна на Атина во текот на востанието, покажале дека Грчката влада била добро информирана за случувањата во Македонија во периодот пред неговото започнување. Постојаното алармирање на грчките служби во Македонија за настаните на самиот терен во годините пред почетокот на Востанието, како и потребата за соодветно реагирање на официјална Атина доколку и понатаму сакала да задржи било какво влијание во Македонија, останале без резултат. Недоволната заинтересираност на официјална Атина за револуционерното движење во Македонија се должело пред се на “замаеноста од поразот во 1897 година ... [при што] се однесувала крајно резервирано кон се што се случувало во Македонија”¹⁴. Од друга страна владите¹⁵ во Атина приоритет му давале на критското прашање, иако одредени кругови во Атина, па и самиот крал Георги I, постојано нагласувале дека вистинската опасност за “грцизмот” се наоѓа во Македонија.

Покрај нерешителниот став на владите во Атина да преземат мерки за спас на “грцизмот” во Македонија, грчките структури во Македонија

¹² Д. Литоксоу, *Грчката и антимакедонската борба*, превод Васко Караца, Скопје, 2004, 20.

¹³ Во писмото на МНР во Атина од 8 август 1903 до конзулот во Битола се нагласувало: “Треба на секаков начин да се види дека грчкиот елемент (Грци, Македонци патријаршисти, Власи и Албанци православни, б.н.) е сосема одвоен од Бугарите (Македонци егзархисти, б.н.)”. Г. Πτωσιθαας, 207.

¹⁴ К. Битовски, *Грчката*.... 61.

¹⁵ Во периодот од 1897 до 1903 во Грција се смениле 6 влади, кои наизменично и повеќе кратно ги предводеле Теодорос Делијанис, Александрос Заимис, Георгиос Теотокис и Димитриос Ралис

подржани од националистичките кругови¹⁶ од Грција на своја рака започнале да ја организираат борбата против МРО. Бил создаден триаголник¹⁷ кој на секој начин се обидува да организира борба за “спас на грцизмот” и да ја предизвикала официјална Атина да земе активно учество во неа.

Информираноста на грчките пропагандни служби во Македонија директно, и на Владата во Атина индиректно, се потврдувало и со претпоставките за можниот датум за почеток на востанието. Се обидува на лесен начин да се профитира од жртвите и страдањата на македонското население за време на Востанието. Покрај сознанијата за сплотеноста на населението кон целите и идеите на МРО и непостењето на разлика меѓу патријаршистите и егзархистите кон остварување на тие цели, Драгумис во писмо до Мелас од пролета 1903 год. предложил: “Ако заедно со шизматичкото славофоно население (Македонци егзархисти, б.н.) се дигнат и нашите славофони (Македонци патријаршисти, б.н) ..., што да направиме да ги задржиме нив? Мора да извлечиме корист од движењето (Востанието, б.н.) и со делење на знамиња и друго, да дадеме грчки карактер на востанието”¹⁸. Во една своја анализа од февруари 1903 год. за состојбата во Македонија, Драгумис предлагал три¹⁹ можности за грчко делување во случај да почне востание на Македонците, како што самиот тој напишал. На крај од оваа своја анализа заклучил: “Да го признаеме движењето, да го присвоиме, да го воопштиме и да му дадеме димензии кои на нас ќе ни одговараат. Значи останува третото, ако сме сигурни дека ќе постои бунт”²⁰.

Во текот на самото востание, од грчката влада пристигнувале предлози за формирање на грчка милиција во “елинофоните” села, за борба против востаниците. Со таквата тактика би се покажало пред

¹⁶ Тука спаѓале фамилиите Драгумис, Мелас, Политу, Рактиван, Ламброс, Ламмбрис, Делиос, Маврос, Варатасис и други.

¹⁷ Битола - Костур - Атина, во Битола се истакнал Ион Драгумис кој на функцијата секретар на битолскиот конзулат бил поставен во ноември 1902 год., во Костур како Митрополит костурски, Германос Каравангелис кој функцијата ја превезмал во октомври 1900 год. и Атина, офицерот на грчката армија Павлос Мелас.

¹⁸ Г. Πτεστίβας,, 93.

¹⁹ Прво, да изјавиме дека не го прифаќаме движењето и да се бориме против него на секаков начин... Тогаш ќе го изгубиме секое влијание на Славофоните села. Второ, да останеме неутрални и да ги оставиме да прават што сакаат, тогаш пак овие села (Македонци патријаршисти, б.н.) со оние кои ги поттикнуваат и ние остануваме заборавени. Трето, и ние да ги дигнеме сите наши (Грци, Грковласи, Гркоалбанци и Славофони православни) во Македонија и Епир и да се бориме за нивна слобода. Г. Πτεστίβας,, 21.

²⁰ Исто, 23.

Европа дека грчкото население во Македонија е против таквиот тек на настаните. Драгумис дури предлагал “да дојдат нашите и да се случи граѓански судир меѓу христијаните во востанатите реони”²¹. Секако дека и двете горенаведени барања биле неосновани. Прво, доколку би се создала грчка милиција таа би можела единствено да се формира и дејствува во најужните делови од Македонија каде што живеело грчко, погрчено и влашко население, реони во кои немало востанички дејствија. Второ, до граѓански судир не можел да се случи, бидејќи грчките платеници и отпадници на МРО од типот на Коте и Вангел биле сосема малубројни, неутрализирани и немоќни било што да направат на добро организираната востаничка сила. Исто така не бил можен граѓански судир со увезени борци од друга држава, во таков случај веќе станува збор за агресија од една соседна земја врз друга. Историчарот Василис Гунарис на следниот начин ја опишал состојбата во Западна Македонија за време на Востанието и евентуалната можност од праќање на грчки чети: “Криењето на ‘странци’²² во малиот свет на западно македонските села беше... сосема невозможно... Организацијата имаше создадено добри односи со месната одбрана, но и една мрежа која имаше големи резултати во ширењето на информации”²³.

Почетокот на Илинденското востание, митрополитот костурски, Германос Каравангелис го дочекал целосно ангажиран околу делувањето на андарстаката група составена од 10 Критјани²⁴. Овде ќе се задржиме само на одредени моменти од престој на десетмината во Костурско. Двегодишното постојано настојување на Каравангелис за праќање на “педесет јунаци, педест Критјани, да ги обединам со моите (Се однесува на Коте од Руља и Вангел од Стребено, б.н.)”²⁵, конечно му се исполнило. Критјаните биле пратени индивидуално, без поголема поддршка од Владата во Атина. Главна заслуга за пристигнувањето на оваа група, покрај костурскиот митрополит, имале и грчките офицери Павлос Мелас

²¹ Писмо на Ион Драгумис до Павлос Мелас од 10 септември 1903 год. Г. Πιεστίβας, 45.

²² Се мисли на луѓе испратени од Грција да се борат против востаниците.

²³ Μυσεϊο Μακεδονικόν Αγώνα, Φθινόπωρο του 1904 στην Μακεδονία, Το ανέκδοτο ημερολόγιο του μακεδονομαχού Ευθυμίου Καουδη, Θεσσαλονίκη, 1992, 12.

²⁴ За секојдневното делувањето на оваа група поопширно може да се види каја К. Битовски, *Грчкаџа “Македонска ...”, 79-8*; Г. Каравангелис, *Македонската борба (мемоари)*, превод Васко Караца, Скопје, 2000; Д. Литоксоу, *Грчкаџа антимакедонска...*, 33-39.

²⁵ Μ. Σταρκος, *Η Συμβολή του μητροπολίτη Καστορίας Γερμανου Καραβανγγελη στο Μακεδονικόν Αγώνα*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Επιστημονικό συνέδριο, Μακεδονικός Αγών 100 χρόνια από τον θάνατο του Παύλου Μελα, Θεσσαλονίκη, 2004, 43. Писмо на Каравангелис до грчкиот премиер Александрос Заимис.

и Георгиос Цонтос-Вардас. Сепак треба да се потенцира дека на почетокот Драгумис бил против ваквиот тек на настаните. Неговите заложби биле насочени кон организирање и ангажирање на месното македонско население од страна на грчката пропагандна служба. Откако бил известен за подготовките од Мелас за испраќање на андартите, Драгумис му одговорил: “Ти пишав да не праќаш никој... Не разбираш дека е подобро да работиме тајно и со месни луѓе кои го знаат теренот”²⁶. Една од главните, ако не и најглавна цел на оваа група била да се убие Васил Чакаларов, еден од најактивните организатори и раководители на костурскиот револуционерен комитет²⁷. Особено заинтересирана за убиство на Чакаларов е Наталија Мела²⁸, Драгумис во писмо до Мелас напишал: “Што се однесува до Чакаларов се обидувам да ја извршам желбата на Ната, која е и моја желба”²⁹.

Избунувањето на Востанието, Каравангелис го дочекал во градот Костур. Тогаш била завршена и неговата обиколка во североисточниот дел на својата Епархија. Имено, со еден обединет одред составен од Критјаните, групата на Вангел и определен број на турски војници, тој пред месното население презентирал сила. Митрополитот најпрвин преземал мерки за безбедно враќање на Критјаните и Вангел кои се наоѓале во с. Лехово. Во Костур од десетмина Критјани се вратиле само деветорица, без Г. Сејмиенис. Овој поединец подоцна од грчката историографија е прогласен за прва жртва на “Македоската борба”, убиен од страна на комитите. Современите на овие настани, како и грчката историографија имаат прифатено дека Сејменис бил убиен од востаниците. Каравангелис во своите мемоари забележал: “Сејменис поради болест, останал во Лехово и таму го најде и го уби Чакаларов”³⁰. Слично во своите мемоари напишал и неговиот соборец Ефтимјос Каудис.³¹ Постои уште една верзија (која е пореална) за недоаѓањето на

²⁶ Г. Πτεστιβας, 91. Писмото е со датум од 13 мај 1903 година.

²⁷ Се планирало соединување на Критјаните со групите на Вангел и Коте и со помош од информаторите на Каравангелис, да се дознае движењето на Чакаларов и да се постави заседа. Но, единствено што се успеало, е соединувањето на Критјаните и Вангел.

²⁸ Жена на Павлос Мелас и сестра на Ион Драгумис. Активно, преку Павлос Мелас е вклучена речиси во сите акции поврзани со македонското прашање. Интересно е да се спомене дека Каравангелис преку Критјаните добил револвер на подарок од П. Мелас.

²⁹ Г. Πτεστιβας, 113. Писмо од 26 мај 1903 година.

³⁰ Г. Каравангелис, 31.

³¹ “Еден ден додека бевме во Лехово, пишува Каудис, видовме дека планините се наполнија со луѓе, тие се... дигнаа на Востание..., еден од нас беше болен и останал таму, но како што дознавме подоцна го земаа Бугарите и го

Сејменис во Костур. Во писмо од Г. Перкис³² до Цонтос се вели: “за убиството на Сејменис ќе дознаете подробно при нашата прва средба. Тој бил убиен во борбата за Клисуре”³³. Со ова се покажува дека Сејменис не бил убиен во с. Лехово, туку во Клисуре, но за целосно да се разјасни овој настан се погрижи Г. Модис кој напишал: “Еден ден Сејменис исчезна. Како што ми кажа Каудис, скришно отиде кај комитите за да се бори на нивна страна против Турците”³⁴. Всушност Сејменис загинал на 5 август, како дел од востаниците во нападот за ослободување на градот Клисуре. Причините за ваквата негова одлука се едноставни. Во психологијата на дел од Критјаните под влијание на долгогодишните борби со Османлиската власт, продолжил најголем непријател да им бидат Турците, отколку четите на МРО и македонското население. За психологијата која владеела кај дел од Критјаните, Модис напишал: “до тогаш од своите дедовци имаа научено само за еден непријател, Турчинот... Беше различна и целата област, планините, дрвјата, природата... Различни беа и луѓето кои зборуваа туѓ јазик... Во почетокот не им беше лесно да ја разберат борбата!”³⁵.

На патот кон Костур, деветмината Критјани и групата на Вангел успеале да направат уште два “подвига”. Првиот се случил на 3 август во атарот на Куманичево кога “околу 15 луѓе, повеќето старци, од кои само тројца биле вооружени, биле нападнати...”³⁶, иако од страна на Каудис и Макрис се сакало да се престават како дел од четата Чакаларов. Убиени се 4 до 6 луѓе. Додека вториот “подвиг” бил направен на 4 август кога била поставена заседа на четата на Никола Мокренски и “бидејќи нашите не беа добро утврдени, дадоа 5 жртви”³⁷.

После неколку дневен престој скриени во митрополијата во Костур, Критјаните учествувале во својата последна акција пред да ја напуштат Македонија. Тие биле претходници на османлиската војска во нападот на с. Косинец, кое било целосно запалено, освен 8 куќи, а убиени биле 14 селани. Стационаирањето на огромна војска во Костурско го направил

убија”. Каудис не е најискрен кога го опишува овој настан. Α. Α. Χοτζίδης, *Ευθυμios Καουδης ένας κρητικός αγωνίζεται για τη Μακεδονία: Απομνημονεύματα (1903-1907)*, Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα, Θεσσαλονίκη, 1996, 48-49.

³² Исто така дел од 10 Критјани.

³³ Д. Литоксоу, 83. Писмото е со датум од 17 септември 1903 година.

³⁴ Г. Модис, *Ο Μακεδονικός Αγών και η νεότερη Μακεδονική ιστορία*, Β εκδοσή, Θεσσαλονίκη, 2007, 179.

³⁵ Исто, 179.

³⁶ *Дневникот на војводата Васил Чакаларов*, Скопје, 2007, 344.

³⁷ Исто, 344.

непотребен престојот на Критјаните, иако Каравангелис се обидел на секаков начин да ги задржи. Безбедноста на Критјаните веќе била донесна во опасност од самата војска. Не поминала кај турската управа ниту измамата на Каравангелис, дека тоа се месни луѓе кои се грижат за неговата безбедност. За нивното заминување, Каудис во неговите мемоари напишал: “Моите луѓе сакаа да заминат, но митрополитот се развика за да останат, но тоа беше невозможно. Јас несакав да заминам, сакав да останам со Вангел, но митрополитот ми рече да заминам штом другите заминуваат”³⁸.

Костурскиот митрополит, како и другите грчки пропагандни структури во Македонија, се обидуваа да ја убеди грчката јавност и Европа дека “нивното”³⁹ население во Македонија е принудено од страна на МРО да учествува во востанието. Тврдењата на Каравангелис дека селаните “едни доброволно, а другите насилно”⁴⁰ земале учество во востанието, односно “поголемиот број на нашите села принудени со сила, закани и смрт”⁴¹ се активираа во истото, биле неосновани. Населението без разлика кон која од црквите припаѓало, доброволно отишло во борбата за добивање на автономија на Македонија под паролата “Македонија на Македонците”.

Напорите кои ги правел Каравангелис за да прикаже посебност помеѓу егзархиското и патријаршиското население пред властите во костурско во текот на офанзивата на османлиската војска, останале без резултат. Во писмо до патријархот Јоаким III, Каравангелис напишал дека ја советува османлиската управа за “потребата од препознавање на православните од расколниците”⁴². Во друго свое писмо до патријархот одел подалеку во своите барања за мерките што треба да ги преземат османлиските власти. Имено тој предлагал “да му се нареди на Хусни-паша... да не продолжи со палење на други села, а пред да почне со такво нешто да се договара со мојата Митрополија и да ни ги соопшти селата кои има намера да ги запали, за да му кажеме кои припаѓаат на нашиот род”⁴³. Секако дека Каравангелис знаел дека во Востанието учествувало македонското патријаршистко население, но потребата од извлекување корист во интерес на грчката казуа во тие тешки моменти на населението

38 А. А. Хотџидис, *Ευθυμιος Καουδης ενας κρητικος αγωνιζεται για τη Μακεδονια...*, 51.

39 Го сметале македонското патријаршиско население.

40 Г. Каравангелис, 31.

41 Г. Πτεστιβας, 592. Писмо на Г. Каравангелис до Патријархот Јоаким III.

42 Д. Литоксоу, 23.

43 Г. Πτεστιβας, 603. писмо на Г. Каравангелис до Патријархот, 6 септември 1903 година.

немеле граници за него. Единствено за што тој се грижел, била заштитата на мрежата на своите информатори и шпиони во костурските села. Најдобар податок дека тврдењата на Каравангелис биле сосема неточни и дека османлиската офанзива не правела разлика во својот поход низ костурско, било и писмото на грчкиот конзул од Битола Кипреос до МНР во Атина од 10 септември 1903 година. “Тоа што се случува таму (во костурско), значи дека не се врши никаква разлика меѓу нашите и пизматичките села кога станува збор за... палењето на селата”⁴⁴.

Загриженоста за почетниот успех на Востанието и развојот на настаните го принудиле и самиот Ион Драгумис, од Битола да се упати во Костур. Тој сметал дека во овој реон е најзагрозен “грцизмот”, при што било потребно да му се пружи помош на Каравангелис. Драгумис го сметал Каравангелис за “единствениот патриот меѓу останатите митрополити, кој работел со голем ентузијазам”⁴⁵. Сепак постоела разлика во нивните сваќања околу начинот на дејствување. На 25 август 1903 год., во својот дневник Драгумис забележал: “Владиката сака работа која веднаш ќе доенесе добар резултат за македонското прашање. Јас сакам таква дејност што ќе ги подготви луѓето и ќе ги подобри, и оваа дејност ќе има некакво влијание на македонското прашање.”⁴⁶. Драгумис се обидел во Костур да ја консолидира грчката пропаганда и да даде упатства за идните дејствија. Во забелешка во својот дневник запишал дека: “во весникот Алитја (Вистина) од Солун, се испраќаат новинарски записи од Костур, каде се опишуваат сите наши дејствија, а ова многу ни штети”⁴⁷. Драгумис исто така кажува која е една од неговите цели која го принудила на овој потег, “Одам во Костур, зашто не сакам да го заземат... Нека се обидат да се приближат, ќе бидам и јас внатре и ќе ја земам пушката... Градот е грчки. Нема да влезат во него гласните луѓе”⁴⁸ (се мисли на востаниците, б.н.).

Составување на списоци на “протест” и откжување од принципите на МРО, се само дел од акциите преземени од страна на грчките пропагандни структури. Преку нив се настојувало да се прикаже дека во Востанието учествувале само Македонци егзархисти и наводното неприфаќање на македонското патријаршиско да се вклучи во истото. Целта на овие протести најдобро може да се забележи во писмото на Драгумис до Каравангелис, во кое се потенцирало: “се сметаше за потребно да се потпишат од страна на Грците во разни градови изјави во

⁴⁴ Исто, 604.

⁴⁵ Исто, 17.

⁴⁶ Исто, 53.

⁴⁷ Исто, 191.

⁴⁸ Исто, 211.

тој дух... Погрижете се, да успее потпишувањето на еден таков протест во Костур и на други места..., да се испратат во весниците во Атина, Цариград и каде што е можно на друго место. И на агите ќе им направи добар впечаток и ќе се слушне во Европа”⁴⁹. Вакви изјави на протест биле составувани од самите иницијатори на оваа акција. “Протестот” од Лерин бил сотавен од самиот Драгумис. Во Костур од Каравангелис, и во нив биле потпишани одредена група на граѓани (Македонци патријаршисти, Власи, Грци) кои на каков било начин соработувале или имале контакти со грчката пропаганда во Македонија. Текстот за неприфаќање на Востанието од Костур датира од 2 септември 1903 година. Во него се потпишани 210 граѓани на Костур. Во протестот се велело: “Доле потпишаните православни христијани... изјавуваат дека вооружените органи на убиствениот Словенски комитет... го повлекуваат грчкото земјоделско население... со цел да го натерат да се изјаснат... и да ги претстават во вештачкото и насилно псевдовостание на теренот... како и тие да учествуваат во него”⁵⁰. Целта на овие протести била од чисто пропаганден карактер и тоа се потврдува од самиот Каравангелис кои ги испраќа заедно со писмо до Патријархот, во кое пишувал: “Ви праќам докази од Костур⁵¹ и Хрупишта⁵² за... откажување од принципите на Комитетот, кои можете да ги употребите каде што е потребно”⁵³.

После заминувањето на Критјаните во Грција, Каравангелис останал да се потпира на поодамна од него врбуваните Коте и Вангел. И покрај тоа што кон Коте се пројавувало големи сомнежи за неговото делување, сепак неговото присуство било од големо значење за грчката пропаганда во Македонија. Драгумис непосредно пред Востанието заклучил: “без разлика дали ќе се случи или не (Се мисли на Востанието, б.н.), Коте треба да го задржиме”⁵⁴. Согласно со упатствата на костурскиот митрополит, Коте во периодот пред прогласувањето на Востанието ги продолжувал своите акции против Организацијата. На 21 јули во судир над с.Смрдеш со четата на војводата Атанас Кршаков, успеал да го рани војводата, а со тоа и да го оневозможи неговото учество

⁴⁹ Исто, 191.

⁵⁰ Исто, 55.

⁵¹ Според Васил К’нчов градот Костур во 1900 год. имал 6190 граѓани, од кој 3000 биле Грци (Грци, Власи и грцизирани Македонци), 1600 Турци, 750 Евреи, 300 Македонци егзархисти, 300 Албанци и 240 Цигани.

⁵² Според Васил К’нчов градчето Хрупишта кое се наоѓа јужно од Костур, во 1900 год. има 2690 граѓани, од кои 1100 биле Македонци, 720 Власи, 700 Турци и 170 Цигани.

⁵³ Г. Πτεστιάς, 603. Писмото е датирано од 6 септември 1903 година.

⁵⁴ Исто, 25.

во востанието⁵⁵. Лазар Поп Трајков и покрај добрата информираност за врските меѓу Коте и Каравангелис, по почетокот на Востанието, “на 5 август... се смири со Коте, без наша согласност”⁵⁶. Ваквата одлука на Поп Трајков, Кљашев ја објаснувал од потребата за заедничко делување и непотребноста од делби во текот на Востанието. Како неколку пати претходно, така и во овој случај Коте не го одржал својот збор. Со ваквиот потег, тој на почетокот на Востанието успеал да собере околу себе 150 востаници⁵⁷, но набрзо најголем дел го напуштиле. Според Драгумис тоа се случило после “посебните упатства” дадени на Коте од нивна страна. Сепак намалувањето на бројноста на четата на Коте на само 20 четници се должело на одливот на истите во други чети кои земале активно учество во Востанието. Овие настани ги потврдува и Чакаларов, кој во својот дневник на 30 август 1903 год. запишал: “...ја најдовме безничката чета, избегала од Коте, зошто тој пак почнал да работи со владиката”⁵⁸. Дејноста на Коте во текот на Востанието била во најголем степен пасивизирана и ограничена во селата кои и пред Востанието биле под негово влијание⁵⁹.

Илинденското востание го донело Коте во незавидна ситуација. Неговиот обид на почетокот да се претстави добар и кон востаниците и кон Каравангелис, набрзо бил разоткриен. Желбата на Коте да учествува во Востанието била голема, но присуството на неговите деца во Атина биле преголем залог за да тој активно учествал во револуционерните настани подолг период. Неговите дејствија во текот на Востанието морале да бидат кординирани со грчките структури на пропагандата во Македонија. Драгумис во писмо до Мелас од 27 јули 1903 год. пишува, “Коте прашува: ‘Што да правиме со нашето население, ако Востанието биде општо од бугарофоните села и тогаш се привлечат и дигнат и нашите села (македонски патријаршистки)’”⁶⁰. Сепак во почетокот на Востанието, околу Коте се собрале голем број на борци кои биле желни за борба. Таквата состојба го принудила Коте во почетниот период на

⁵⁵ *Дневник на војводџа Васил Чакаларов*, Скопје, 2007, 337; *Сјомени на С.Арсов, П.Кљашев, Л.Церов, Г.П.Христџов, А.Андреев, Г.Пайанчев и Л.Димитџров*, Скопје, 1997, 254.

⁵⁶ *Сјомени на П.Кљашев*, 254.

⁵⁷ Г. Πτεσιφας, 611,612. Писмо на Драгумис до МНР во Атина од 17 септември 1903 година.

⁵⁸ *Дневник на војводџа Васил...*, 362.

⁵⁹ Станува збор за селата по текот на Рулската река, т.е. Писодери, Желево Брезница, Трново, Оштина и Руља.

⁶⁰ Г. Πτεσιφας, 201.

Востанието да земел активно учество⁶¹, но во понатамошниот тек, неговото дејствување се карактеризирало со предавства и опструкции кон востаниците. За ситуацијата на Коте, Модис напишал: “Не беше можно Коте да не биде дел од движењето од 2 август... Ако постанеше на друг начин ќе го изгубеше своето влијание и ќе го оправдаше Чакаларов и неговите следбеници... кои ќе го обвинеа како орган на митрополитот Каравангелис и Турците”⁶². Ваквиот почетен став на Коте секако дека не бил според интересите и планот на Каравангелис и Драгумис, а преку нивните информации и на Атина. Согледувајќи дека на Востанието му се ближи неславниот крај, Коте решил да се исчисти од “тревовите” што ги направил на почетокот на Востанието. Тој на 4 септември 1903 год. му испратил писмо на Каравангелис на во кое пишува: “Јас, доле потпишаниот... денес решив да одговорам за се, знајте дека ги добив вашите аманети и знајте јас колку што можам се обидувам да не бидат уништени нашите села... Отсега натаму... колку можам јас ќе ги чувам. За Чакаларов и јас сакам и имам желба (да биде убиен, б.н.), но тој е со многу борци, има повеќе од илјада, не можам да го прогонувам..., те молам да ми јавиш што се случува, да не заборавиш, и останувам верен на твоите наредби. Јас Коте пишувам”⁶³. Положбата во која се нашол Коте, се обидел во својот Извештај до МНР во Атина, позитивно да ја разјасни Драгумис, “Ситуацијата, секогаш беше многу тешка, затоа тој не смее строго да се критикува... Селата на Коте беа опфатени од мислата на општиот бунт... ако не беше таму... селата од неговиот реон ќе беа под раководство на Чакаларов и другите”⁶⁴. Сепак недовербата и сомнежот кон Коте во Атина, предизвикале “Министерството ШдаЌ одлучи да прекине да ги издржува децата на Коте, бидејќи Коте покажа лошо однесување”⁶⁵. Секако дека оваа одлука била од уценувачки карактер за

⁶¹ Ангел Андреев, војвода во преспанкиот реон во своите Споемени ќе каже дека Коте сам дал иницијатива да се нападне с. П’пле, Коте во оваа битка учествувал со 100 борци и активно се борел против 60 војници кои беа опколени во селото. Коте после освојувањето на селото во него останал 7 дена, заедно со преспанските востаници, а потоа се упатил кон неговиот реон, но паднал во заседа на војската, при што на помош му дошол Андреев и помогнал во пробивот на османлискиот обрач. Спомени на А.Андреев, 324-326.

⁶² Г. Модџ, *О Македонијос Аγων каи...*, 175.

⁶³ Г. Птеотиџас, 613.

⁶⁴ Исто, 611. Извештајот е датиран од 17 септември 1903 година.

⁶⁵ Исто, 311. Писмо на Драгумис до Мелас од 18 октомври 1903 година. Драгумис овој период се наоѓал во Серез каде е поставен за одговорен да го управува Конзулатот. Кон крајот на јануари повторно се вратил во Битола и во градот останал до крајот на април 1904 год. кога ја напуштил Битола и се упатил во Грција.

Коте. Тоа се потврдува и со неговото повикување зимата 1903/1904 год. во Атина, наводно за да ги посети своите деца. Се разбира неговиот престој во Атина се искористил да биде искритикуван од одговорните за неговото однесување во Востанието и да му се дадат соодветни инструкции за понатамошното негово делување.

Во текот на Илинденското востание, Каравангелис посебно се истакнал во соработката со османлиската власт за што побрзо задушвање на истото. Во зградата на Митрополијата, во текот на Востанието постојано биле присутни османлиски воени чиновници кои се информирале за движењето на востаниците, а кои информации, Каравангелис⁶⁶ ги добивал од многубројните свои шпиони. Особено е впечатлива неговата блискот со “мојот пријател Хусеин Хусни-паша”⁶⁷, кој бил назначен за командант на османлиската војска во костурско. Колкаво била нивното пријателство Каравангелис најдобро кажува во своите спомени, “Хусеин Хусни-паша на моја молба и укажување... ги запалил... само чисто бугарските Бобишта, Бомбоки, Вишени, Драновени..., вкупно околу 25 села”⁶⁸. Во почетниот период од Востанието главно Критјаните и Вангел биле испраќани заедно со османлиската војска, но веќе кога се ближел неговиот крај, Каравангелис лично ја следел османлиската војска во нејзините уништувања на македонските села во костурско. Ваквите дејствија на Каравангелис секако дека имале негативно влијание врз населението во последната етапа од Востанието. “Мнозина почнаа да бараат начин за да се зближат со Турците и со грчкиот владика”⁶⁹, забележал во својот дневник Чакаларов. Додека Кљашев е многу поконкретен: “грчкиот владика со 600 војници одеше низ Пополе и во Олиќкиот манастир за да ги убедува семејствата да ги викнат востаниците да се предадат, а тој ќе ги заштител - ако станат гркомани... Подоцна кон крајот на септември сите кои сакаа да одат во туѓина, требаше од грчкиот владика да добијат дозвола за пасош. Инаку не им се издаваа пасоши”⁷⁰.

Костурскиот митрополит Каравангелис особено “горд” се чувствувал што им дал засолниште на дел од македонското население во текот на најжестоката офанзива на османлиската војска против востаниците. Во спасувањето на своите животи селаните од костурско биле принудени на ваков потег, и покрај нивните сознанија за поврзноста

⁶⁶ Георгиос Диконимос - Макрис кој е еден од десетмината Критјани, во своите спомени пишува дека една од причините за нивното заминување е постојаното присуство на османлиски офицери во костурската митрополија.

⁶⁷ Г. Каравангелис, 31.

⁶⁸ Исто, 31.

⁶⁹ Дневник, 372.

⁷⁰ Спомени на П. Кљашев, 256.

на Каравангелис со османлиската власт. Во Митрополијата во Костур, најпрвин успеале да пристигнат околу 300 селани, егзархисти и патријархисти. Ваквиот тек на настаните Каравангелис се обидува да го прикаже како покајување на првите за учеството во востанието, а на вторите како одбивање да учествуваат во истото⁷¹. Овие тврдења на митрополитот биле сосема неосновани, селаните во тие моменти единствениот излез го гледале во нивното засолнување во зградата на митрополијата, тоа го потврдува и самиот Каравангелис, признавајќи дека: “поминаа скоро четири години..., ниту еднаш не дојдоа тие неблагодарници, да искажат барем еднаш само ‘благодарам’”⁷².

Најголемиот дел од населението во Костурско, по палењето на нивните села се нашло во една крајно тешка и безизлезна ситуација. Селаните останале без своите домови и храна, без поголема заштита од четите⁷³ и можност во секој момент да бидат нападнати од војската. Во таква ситуација околу 5000 селаните од североисточниот дел на костурско се собрал во манастирот Св. Бедници над с. Загоричани. Не гледајќи друг излез, населението можноста да се спасат ја нашло кај костурскиот митрополит, се надевале дека пријателство на Каравангелис со властите би им ја гарантирал нивната сигурност. Во сите свои извештаи митрополитот во детали го опишувал овој настан, т.е. “церемонијата на заедничкото одкажување од Егзархијата на ... македонски(те) селани”⁷⁴. Настанот се случил на 10 септември, кога во придружба од четата на Вангел и група Турци, Каравангелис се појавил пред селаните. “Во манастирот испратив леб и сол, зашто сите таму се болни, од таму ги поканив првенците и свештениците на селата... Навистина пристигнаа во Клисуре, водени од Вангел и некои други од неговата чета”⁷⁵. На селаните кои се упатиле во Клисура не им преостанало друго решение освен да ги прифатат барањата на митрополитот. На решението на селските првенци и свештеници секако дека влијаело и присуството на османлиската војска во градот, која повторно го заземал на 27 август. За овој настан

⁷¹ Исто, 32.

⁷² Исто, 90. Извештај на Германос Каравангелис до Патријархот Јоаким III, 24 март 1907 година.

⁷³ Поради големото стационирање на османлиска војска и постојаното прогонување на востаниците, костурското раководство одлучило да ги раздели силите и да и го отргне вниманието на војската од најпогодените реони. Така еден дел од востаниците се упатиле кон Костенаријата, друг кон Леринско, Воденско и Мариовско и само еден дел под раководство на Пандо Кљашев останал во Корештата и Пополе.

⁷⁴ Д. Литоксоу, 28.

⁷⁵ Г. Πτεσπας, 608. Писмо на Г. Каравангелис до митрополитот пелагониски, 14 септември 1903 г.

Каравангелис напишал: “се појавив пред сите преставници, зборував пред нив, прочитав молитва за прочка, додека шизматичките свештеници..., барајќи помилување од црквата и одкако се покајаа поради нивното отцепување, согласно со одредбите на светите канони во светиот олтар дека ќе бидат верни и одани на мајката црква и така ќе биде до гроб”⁷⁶. Отакако покажале добра “волја”, Каравангелис на сите фамилии им поделил брашно и пари, но не заборавил и да ги “посоветува” селаните да им го предадат оружјето на властите. Костурскиот митрополит во своето писмо задоволен констатира дека се вратил во Костур “одкако од сите жители на овие шизматички села им земав изјави до владата и митрополијата дека ја отфрлат шизмата и бараат да се отповикаат бугарските учители и дека понатаму ја признаваат Патријаршијата како нивна црковна власт, т.е. барат да им се изменат личните документи”⁷⁷.

“Загриженоста” на Каравангелис за христијанските селани била предизвикана и од тенденцијата на османлиската власт да го спречи враќањето на селаните во нивните села. Митрополитот за ваквата ситуација го алармирал и патријархот Јоаким III во писмо од 6 септември 1903 г., при што нагласил дека е можно “да се опустоши околијата и да се насели со мухаџири, нешто што за нас ќе биде ужасно”⁷⁸.

Желбата на Каравангелис да биде погубен некој од раководителите на Костурското раководство, конечно му се исполнила со убиството на Лазар Поп Трајков. Ранет во битката кај Чаништа (Мариовско), Поп Трајков иако имал шанса да се упати кон Бугарија, решил раната да ја лекува во Костурско. За таа цел се обратил кај Коте. Поп Трајков се надевал дека Коте ќе се придржува на договорот кој го склучиле од почетокот на Востанието. Сепак “Коте решил да го искористи ранетиот и немоќен Поп Трајков за да стекне богатство и да ја докаже својата ‘верност’ кон митрополитот Каравангелис”⁷⁹. Понудента награда од 50 лири од страна на митрополитот, биле доволен мотив за Коте⁸⁰ на спиење да го убие Поп Трајков и неговата глава преку своите соработници да ја испрати кај Каравангелис во Костур⁸¹. Последниов за да ја покаже својата

⁷⁶ Исто, 608.

⁷⁷ Исто, 608.

⁷⁸ Исто, 603.

⁷⁹ *Историја на македонскиот народ*, Том III, Скопје, 2001, 344.

⁸⁰ Модис се обидува да прикаже дека главна причина за убиството на Поп Трајков е одмазда на Коте за настанот од с.Брезница. Секако дека ова не е вистина, бидејќи во тој настан неучествувал Поп Трајков.

⁸¹ Во своите спомени Каравангелис кажува дека убиството на Поп Трајков го извршиле Желовјаните Павле Киров, Наум и Трајко. Но сепак убиството е извршено од страна на Коте, а тоа го потврдува и попот од с. Писодери, Ставро

соработка со османлиските власти, главата на Поп Трајков им ја предал на нив. Кајмакот овој “трофеј” го изложил среде градот. Тој чин служел како опомена и застрашување кон македонското население, а во исто време и охрабрување за грчкиот и турскиот елемент во градот и околината.

Илинденското востание бил јасен сигнал за владата во Атина дека била неопходна промена во сопствената политика, доколку и понатаму сакала да се надева на Македонија. Во периодот кој следел Атина не можела повеќе да остане незаинтересирана на повиците од националистичките кругови во земјата за нејзино активно ангажирање во случувањата во Македонија. Грција била принудена “да размислува на поконкретни и поекстремни мерки за ‘спасување’ на елинизмот... загрозен од револуционерното движење во Македонија”⁸². Ангажираноста на официјална Атина придонело во Македонија да се организира т.н. “Македонска борба”, која траела од 1904 - 1908 година. Оваа “борба” не била насочена кон османлискиот режим, кој го сметал за свој сојузник, туку против силите на МРО.

Во “Македонската борба” активно бил вклучен и самиот костурски митрополит, Каравангелис. Неговата настојување за енергична акција во Македонија веднаш по завршувањето на востанието, кое не било прифатено, го натерало повторно да си поднесе оставка на функцијата митрополит костурски, која му била одбиена. Искуството стекнато за време на својот престој во овој дел од Македонија, бил од исклучителна важност во масовното испраќање на грчки чети во костурско во текот на “Македонската борба”. Неговото познавање на теренот, мрежата од платени шпиони, соработката со османлиските власти, биле од исклучителна корист. Каравангелис бил главниот кординатор на сите ново пристигнати андартски чети, нивниот престој и безбедност, преземените акции, заштитата пред властите и нивното сигурно враќање во Грција. Едноставно во југозападниот дел на Македонија без присуството на Каравангелис, “Македонската борба” немало да претставува некоја организирана закана за структурите на МРО.

Цамис во писмо до Павлос Мелас од 4 ноември 1903 година. “Вчера разговарав со Коте, кој ми кажа се што се однесува за убиството на проклетниот Лазар Поп Трајков”, Цамис во понатамошниот раскажување за овој настан не заборавил да каже и за финансиската добивка која ја стекнал од мртвиот Поп Трајков, “Најдов врз Лазар Поп Трајков. само 8 лири...”. Г. Πτεσιβας, 618.

⁸² К. Битовски, *Грчкиџа “Македонска ...”,* 93.